

УДК:343.83

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-6\(28\)-54-62](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-6(28)-54-62)

Дєєв Максим Валерійович кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права, Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0009-0005-9896-3992>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАОХОЧЕНЬ І СТЯГНЕНЬ ДО ЗАСУДЖЕНИХ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Анотація.

У статті здійснено комплексний аналіз правового регулювання застосування заохочень і стягнень до засуджених у кримінально-виконавчому праві України. Обґрунтовано, що зазначені заходи є важливими елементами механізму правового впливу на поведінку осіб, які відбувають покарання, та поєднують стимулюючу, виховну, превентивну і дисциплінарну функції. Встановлено, що заохочення спрямовані на формування та закріплення правослухняної поведінки засуджених, підвищення їхньої мотивації до дотримання режимних вимог, участі у праці, навчанні та інших соціально корисних видах діяльності. Натомість дисциплінарні стягнення є засобом реагування на порушення встановленого порядку відбування покарання та забезпечують підтримання належного рівня дисципліни в установах виконання покарань.

Проаналізовано наукові підходи до визначення правової природи заохочень і стягнень, а також їх ролі у процесі виправлення та ресоціалізації засуджених. Досліджено положення Кримінально-виконавчого кодексу України, що регламентують підстави, порядок і особливості застосування зазначених заходів. Виявлено низку проблем правового регулювання, зокрема, наявність оціночних понять у законодавстві, що зумовлює широкі межі адміністративного розсуду та може призводити до неоднакової практики правозастосування. Особливу увагу приділено питанням забезпечення процесуальних гарантій прав засуджених під час застосування дисциплінарних стягнень та відповідності національного законодавства міжнародним стандартам поводження з особами, позбавленими волі.

За результатами дослідження сформульовано висновок про необхідність удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України шляхом конкретизації критеріїв застосування заохочень і стягнень, уніфікації правозастосовної практики, обмеження дискреційних повноважень адміністрації установ

виконання покарань та посилення гарантій захисту прав засуджених. Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню ефективності механізму виправлення та ресоціалізації засуджених, а також забезпеченню балансу між вимогами режиму та дотриманням прав людини.

Ключові слова: кримінально-виконавче право, засуджені, заохочення, дисциплінарні стягнення, ресоціалізація, виправлення засуджених, установи виконання покарань, правове регулювання, права засуджених, пенітенціарна система.

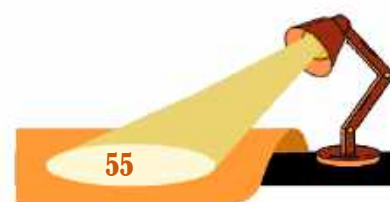
Dyeyev Maxym Valeriiovych PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminal, Civil, and International Law, National University “Zaporizhzhia Polytechnic” of Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0009-0005-9896-3992>

LEGAL REGULATION OF THE APPLICATION OF REWARDS AND DISCIPLINARY SANCTIONS TO CONVICTED PERSONS: CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR IMPROVEMENT

Abstract

The article provides a comprehensive analysis of the legal regulation of incentives and disciplinary sanctions applied to convicted persons within the framework of Ukrainian penal enforcement law. It is substantiated that these measures constitute important elements of the mechanism of legal influence on the behavior of individuals serving criminal sentences and combine stimulating, educational, preventive, and disciplinary functions. It is established that incentives are aimed at encouraging and reinforcing law-abiding behavior, increasing prisoners' motivation to comply with institutional regulations, participate in work activities, educational programs, and other socially beneficial activities. At the same time, disciplinary sanctions serve as a means of responding to violations of the established order of serving a sentence and ensuring an appropriate level of discipline within penal institutions.

The article analyzes scholarly approaches to determining the legal nature of incentives and disciplinary sanctions, as well as their role in the process of correction and social reintegration of convicted persons. Particular attention is paid to the provisions of the Criminal Executive Code of Ukraine governing the grounds, procedure, and specific features of the application of these measures. The study identifies a number of shortcomings in the current legal regulation, including the use of evaluative legal concepts that provide broad discretionary powers to prison administrations and may result in inconsistent law enforcement practices. Special emphasis is placed on the procedural safeguards of prisoners' rights during disciplinary proceedings and on the compliance of national legislation with international standards for the treatment of persons deprived of liberty.

Based on the findings, the article substantiates the necessity of improving Ukrainian penal enforcement legislation by clarifying the criteria for applying incentives and disciplinary sanctions, ensuring greater uniformity of law enforcement practice, limiting excessive administrative discretion, and strengthening safeguards for the protection of prisoners' rights. The implementation of these measures will contribute to increasing the effectiveness of correctional and rehabilitative processes and to ensuring an appropriate balance between maintaining institutional order and respecting human rights.

Keywords: penal enforcement law, convicted persons, incentives, disciplinary sanctions, social reintegration, correction of offenders, penal institutions, legal regulation, prisoners' rights, penitentiary system.

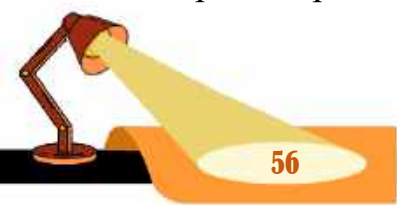
Постановка проблеми. Забезпечення належного порядку та дисципліни в установах виконання покарань є однією з ключових умов досягнення мети кримінального покарання – виправлення засуджених та їх подальшої ресоціалізації. Важливу роль у цьому механізмі відіграють заходи заохочення і стягнення, які виступають основними засобами стимулювання правомірної поведінки та реагування на порушення встановленого порядку відбування покарання.

Водночас сучасний стан правового регулювання характеризується низкою проблем. Насамперед це наявність оціночних понять у законодавстві, що зумовлює різне їх тлумачення та неоднакову правозастосовну практику. Дискусійними залишаються також питання забезпечення процесуальних гарантій засуджених при застосуванні дисциплінарних стягнень, ефективності механізмів їх оскарження та відповідності національного регулювання міжнародним стандартам у сфері поводження з особами, позбавленими волі.

Актуальність дослідження посилюється процесами реформування пенітенціарної системи України та необхідністю гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, що обумовлюють потребу у комплексному аналізі зазначених інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування заохочень і стягнень досліджувалися у працях багатьох вітчизняних учених, зокрема В.А. Бадири, Є.Ю. Бараша, І.Г. Богатирьова, В.В. Василевича, О.М. Джужи, О.Г. Колба, В.Я. Конопельського, С.Ю. Лукашевича, В.О. Меркулової, З.В. Яремко та інших.

У наукових роботах розкриваються питання правового статусу засуджених, режиму відбування покарань, дисциплінарної відповідальності та ролі заохочень у процесі ресоціалізації. Водночас у доктрині відсутній єдиний підхід до визначення правової природи цих інститутів і меж дискреції адміністрації установ виконання покарань. Крім того, реформування пенітенціарної системи України, розвиток міжнародних стандартів у сфері захисту прав осіб, які

перебувають у місцях несвободи, а також необхідність удосконалення механізмів забезпечення законності при застосуванні дисциплінарних заходів зумовлюють потребу в подальших наукових дослідженнях зазначеної проблематики. У зв'язку з цим актуальним є комплексний аналіз сучасного стану правового регулювання застосування заохочень і стягнень до засуджених та визначення перспективних напрямів його вдосконалення.

Метою статті є комплексний аналіз правового регулювання застосування заохочень і стягнень до засуджених в Україні, виявлення проблем його реалізації та визначення напрямів удосконалення законодавства з урахуванням міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правове регулювання застосування заохочень і стягнень до засуджених є важливим елементом кримінально-виконавчого права України, спрямованим на забезпечення належного порядку виконання та відбування кримінальних покарань. Відповідно до положень Кримінально-виконавчого кодексу України, зазначені заходи є інструментами індивідуального впливу на поведінку засуджених і поєднують стимулюючу та дисциплінарну функції. Їхнє застосування має на меті не лише підтримання режиму в установах виконання покарань, а й формування у засуджених мотивів до правослужняної поведінки та ресоціалізації.

У науковій літературі підкреслюється, що ефективність покарання значною мірою залежить від оптимального співвідношення примусових і стимулюючих засобів. Так, В.А. Бадира зазначає, що «виправлення засуджених під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі відіграє інтегруючу роль у системі цілей покарання, оскільки є запорукою їхньої ресоціалізації, а відтак – найбільшій ефективності покарання» [1, с. 3]. Зокрема, вітчизняні вчені підкреслюють, що практичний ефект карально-виховного впливу буде тим вищим, чим більш обґрунтовано та зважено, з позицій як виховання засуджених, так і забезпечення почуття суспільної справедливості, визначатиметься характер і обсяг каральних та заохочувальних заходів, від чого безпосередньо залежить правове становище засуджених [2, с. 197]. Тобто інститути заохочення та стягнення слід розглядати не лише як елементи дисциплінарного впливу, а й як важливі юридичні засоби виховного та превентивного характеру. Вони забезпечують диференційований підхід до оцінки поведінки засуджених, створюючи умови для індивідуалізації виконання покарання залежно від рівня їхньої соціальної адаптації, ставлення до праці, навчання та дотримання встановленого режиму, що в кінцевому підсумку сприяє досягненню мети виправлення та ресоціалізації засуджених. Отже, теоретичне осмислення ролі заохочень і стягнень у системі виконання покарань дозволяє дійти висновку, що вони становлять взаємопов'язані елементи єдиного механізму правового впливу на поведінку засуджених. Їх ефективність проявляється саме у взаємодії,

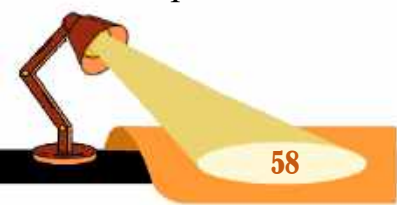

оскільки стимулювання правомірної поведінки є неможливим без одночасного існування механізму реагування на її порушення.

У цьому контексті заохочення виступають позитивним стимулом, що сприяє закріпленню правомірної поведінки, тоді як стягнення виконують функцію негативного зворотного зв'язку, запобігаючи порушенням режиму та дисципліни. Такий баланс стимулюючих і обмежувальних заходів є необхідною умовою ефективного функціонування кримінально-виконавчої системи та досягнення її основної мети – виправлення і ресоціалізації засуджених.

Як слушно зазначає З.В. Яремко, заходи заохочення та стягнення є важливими засобами виховного впливу, за допомогою яких здійснюється диференційований вплив на засуджених, спрямований на стимулювання правослужняної поведінки та запобігання вчиненню нових правопорушень, а також на виправлення осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Дослідниця також підкреслює, що досягнення високого рівня ефективності застосування заходів заохочення і стягнення можливе лише за умови системної соціально-виховної роботи, що ґрунтується на дотриманні принципів виконання і відбування покарань, серед яких особливе місце посідає принцип раціонального поєднання примусових заходів і стимулювання правослужняної поведінки [3, с. 13]. Тобто ефективність інституту заохочень і стягнень безпосередньо залежить не лише від нормативної визначеності відповідних заходів, а й від якості їх практичного застосування, що має ґрунтуватися на принципах індивідуалізації, справедливості та доцільності. Це дозволяє забезпечити не формальний, а реальний виховний вплив на засуджених, сприяючи їхній поступовій соціальній адаптації та ресоціалізації.

Представник української науки кримінально-виконавчого права О.М. Джужа зауважує, що заохочувальні норми надають суб'єктам правовідносин додаткові права за наявності спеціальних підстав і стимулюють бажану для держави поведінку без застосування примусових заходів. Водночас науковець підкреслює, що сам факт виконання засудженим умов заохочувальної норми не породжує у нього права вимагати конкретного виду заохочення, а орган або установа, що виконує покарання, не зобов'язана автоматично його надавати [4, с. 28]. Зрозуміло, що у контексті виконання покарань заохочення для засуджених виступають важливим елементом стимулювання правослужняної поведінки та засобом індивідуалізації кримінально-виконавчого впливу. Вони сприяють закріпленню позитивних змін у поведінці особи, формуванню мотивації до дотримання режимних вимог, участі у праці та освітніх програмах, а також загальному процесу ресоціалізації засуджених. Заохочення у кримінально-виконавчому праві розглядаються як позитивні заходи впливу, що застосовуються до засуджених за сумлінну поведінку, добросовісне ставлення до праці, навчання або активну участь у виховних заходах. До них належать,

зокрема, оголошення подяки, дострокове зняття раніше накладеного стягнення, надання додаткових побачень або інших передбачених законом пільг. Вони виконують стимулюючу функцію, сприяючи закріпленню правомірної поведінки та формуванню позитивних соціальних установок.

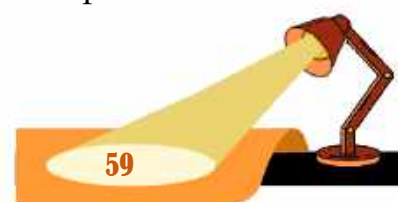
Натомість дисциплінарні стягнення застосовуються у випадках порушення встановленого порядку відбування покарання та мають на меті забезпечення невідворотності негативних наслідків за протиправну поведінку засудженого. До таких заходів належать догана, поміщення до дисциплінарного ізолятора та інші передбачені законодавством обмеження. Вони мають карально-превентивний характер і спрямовані на недопущення повторних порушень режиму.

Аналіз положень Кримінально-виконавчого кодексу України свідчить, що законодавець закріплює систему заохочень і стягнень як складову механізму забезпечення режиму відбування покарання та засіб виховного впливу на засуджених [5]. Зокрема, Кримінально-виконавчий кодекс України передбачає перелік заходів заохочення, умови та підстави їх застосування, а також визначає коло суб'єктів, уповноважених приймати відповідні рішення. При цьому акцент робиться на індивідуалізації підходу до оцінки поведінки засуджених, що дозволяє враховувати ступінь їх виправлення та ставлення до встановленого порядку відбування покарання.

Водночас аналіз норм Кримінально-виконавчого кодексу України дає підстави стверджувати, що окремі його положення мають оціночний характер, зокрема щодо критеріїв «сумлінної поведінки», «зразкового ставлення до праці» або «злісного порушення режиму». Це створює певний простір для дискреції адміністрації установ виконання покарань, що, з одного боку, забезпечує гнучкість правозастосування, а з іншого – може призводити до неоднакової практики застосування заохочень і стягнень у різних установах. Крім того, Кримінально-виконавчий кодекс України визначає систему дисциплінарних стягнень, які застосовуються у випадку порушення встановленого порядку відбування покарання. Їх правова природа полягає у негативному реагуванні держави на протиправну поведінку засуджених з метою забезпечення дисципліни та попередження нових порушень. Однак ефективність застосування таких заходів значною мірою залежить від дотримання принципів законності, обґрунтованості та справедливості.

Отже, положення Кримінально-виконавчого кодексу України формують загальну правову основу застосування заохочень і стягнень до засуджених, однак потребують подальшого вдосконалення в частині конкретизації критеріїв їх застосування та посилення гарантій захисту прав засуджених у дисциплінарних процедурах.

Європейські пенітенціарні правила передбачають обов'язковість дотримання справедливої процедури, права на захист та можливості ефективного

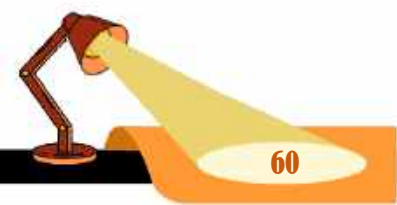
оскарження дисциплінарних рішень. Це вимагає подальшого вдосконалення національного законодавства в частині процесуальних гарантій засуджених. Сучасний стан правового регулювання також демонструє потребу у більш чіткому нормативному визначенні підстав і критеріїв застосування заохочень, що дозволило б підвищити їх ефективність як засобу ресоціалізації. Практика свідчить, що заохочувальні заходи мають значно більший виховний потенціал порівняно зі стягненнями, однак їх застосування не завжди має системний і послідовний характер. Отже, аналіз правового регулювання застосування заохочень і стягнень до засуджених свідчить про необхідність удосконалення відповідних норм кримінально-виконавчого законодавства України шляхом конкретизації підстав їх застосування, обмеження дискреційних повноважень адміністрації установ виконання покарань та посилення гарантій захисту прав засуджених.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що інститут заохочень і стягнень посідає важливе місце у системі засобів кримінально-виконавчого впливу та є одним із ключових елементів механізму забезпечення належного порядку відбування покарання. Його правова природа полягає у поєднанні стимулюючих і дисциплінарних засобів впливу на поведінку засуджених, що дозволяє забезпечити не лише підтримання режиму в установах виконання покарань, а й створення необхідних умов для досягнення мети виправлення та ресоціалізації осіб, які відбувають покарання.

У результаті аналізу наукових підходів встановлено, що заохочення та стягнення слід розглядати як взаємопов'язані складові єдиного механізму виховного впливу на засуджених. Заохочувальні заходи виконують функцію стимулювання правомірної поведінки, сприяють формуванню позитивної мотивації до дотримання вимог режиму, сумлінного ставлення до праці, навчання та участі у програмах ресоціалізації. Водночас дисциплінарні стягнення забезпечують реагування на порушення встановленого порядку відбування покарання та виконують превентивну функцію, спрямовану на недопущення нових правопорушень.

Дослідження положень Кримінально-виконавчого кодексу України засвідчило, що законодавець загалом сформував нормативну основу застосування заохочень і стягнень до засуджених. Разом із тим, окремі положення законодавства містять оціночні категорії, зокрема щодо визначення сумлінної поведінки, зразкового ставлення до праці чи злісного порушення режиму, що створюють значний простір для дискреційних повноважень адміністрації установ виконання покарань. Наслідком цього може бути неоднакова практика застосування відповідних заходів і ризик порушення принципу правової визначеності.

Однією з актуальних проблем залишається недостатній рівень процесуальних гарантій захисту прав засуджених під час застосування дисциплінарних

стягнень. З огляду на міжнародні стандарти поводження з особами, позбавленими волі, важливого значення набуває забезпечення прозорості дисциплінарних процедур, права засуджених на отримання інформації про підстави застосування стягнення, можливості надання пояснень, а також ефективного механізму оскарження рішень адміністрації установ виконання покарань.

Перспективними напрямками вдосконалення правового регулювання у досліджуваній сфері є конкретизація законодавчих критеріїв застосування заохочень і стягнень, розроблення єдиних методичних підходів до оцінки поведінки засуджених, обмеження надмірного адміністративного розсуду, а також посилення процесуальних гарантій захисту прав осіб, які відбувають покарання. Крім того, доцільним є розширення практики застосування заохочувальних заходів як більш ефективного інструменту формування правослужняної поведінки та успішної ресоціалізації засуджених.

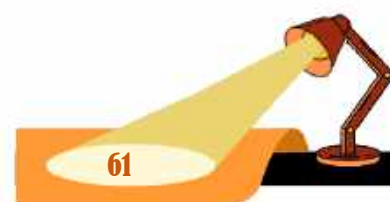
Отже, подальший розвиток інституту заохочень і стягнень має здійснюватися з урахуванням принципів гуманізації виконання покарань, верховенства права та міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини, що сприятиме підвищенню ефективності кримінально-виконавчої системи України та забезпеченню належного балансу між вимогами режиму, інтересами суспільства і правами засуджених.

Література:

1. Бадира В.А. Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2006. 17 с.
2. Меркулова В. О., Гритенко О. А. Диспозитивний метод і система заохочення в кримінально-виконавчому законодавстві. Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2015 р.) / М-во юстиції України, Держ. пенітенціар. служба України, Нац. акад. прав. наук України, Ін-т кримін.-виконав. служби, Всеукр. асоц. кримін. права, Кримінолог. асоц. України, Асоц. психологів України, Київ. регіон. центр НАПрН України. - Київ : Ін-т кримін.-виконав. служби, 2015. - С. 299-303.
3. Яремко З. В. Застосування заходів заохочення та стягнення до осіб, позбавлених волі на певний строк : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2016. 20 с.
4. Кримінально-виконавче право України: Загальна та Особлива частини : навч. посібник/ за заг. ред. О. М. Джузи. 2-е вид., перероб. та доп. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 448 с.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003р. № 1129-IV/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3. Ст.21.

References

1. Badyra, V.A. (2006). *Vypravlennia zhinok, zasudzhenykh do pozbavlennia voli, yak meta pokarannia* [Correction of women sentenced to imprisonment as a purpose of punishment]. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv, 17 [in Ukrainian].
2. Merkulova, V.O., & Hrytenko, O.A. (2015). *Dyspozytyvnyi metod i systema zaokhochennia v kryminalno-vykonavchomu zakonodavstvi* [The dispositive method and the system of incentives in

criminal-executive legislation]. Kryminalno-vykonavcha polityka Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu: rozvytok ta intehtatsiia: zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kyiv, November 27, 2015) – Criminal and Executive Policy of Ukraine and the European Union: Development and Integration: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, 299–303. Kyiv: Institute of Criminal and Executive Service [in Ukrainian].

3. Yaremko, Z.V. (2016). Zastosuvannia zakhodiv zaokhochennia ta stiahnennia do osib, pozbavlenykh voli na pevnyi strok [Application of incentives and disciplinary sanctions to persons sentenced to imprisonment for a definite term]. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv, 20 [in Ukrainian].

4. Dzhuzha, O.M. (Ed.). (2012). Kryminalno-vykonavche pravo Ukrainy: Zahalna ta Osoblyva chastyny [Criminal Executive Law of Ukraine: General and Special Parts] (2nd ed.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

5. Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 11 lypnia 2003 roku № 1129-IV [Criminal Executive Code of Ukraine: Law of Ukraine of July 11, 2003 No. 1129-IV]. (2004). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 3, Art. 21 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 14.05.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.05.2026

